

UDK 343.81

Primljeno 18. listopada 2006.

Pregledni znanstveni rad

Jandre Šarić*

INDIVIDUALIZACIJA KAŽNJAVANJA U FAZI IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA

Autor u članku opisuje pojedina istraživanja uspješnosti tretmanskih programa u smanjenju kriminalnog povrata zatvorenika koja su pokazala da postoji znatan postotak zatvorenika kojima je potrebno uključivanje u više različitih programa. Povećanje učinkovitosti tretmanskih i rehabilitacijskih programa u smislu smanjenja kriminalnog recidivizma postiže se i uključivanjem članova obitelji, prijatelja, kolega s posla, susjeda, poslodavaca, vjerskih organizacija i sl. Jedan od ograničavajućih čimbenika za provođenje tretmanskih programa je zatvorenost dijela kaznionica i zatvora zbog sigurnosnih razloga, a tome valja svakako pridružiti i često veliku geografsku udaljenost kaznionice u kojoj se provodi program od mjesta prebivanja zatvorenika. Sukladno odredbama Zakona o izvršavanju kazne zatvora, u Odjel za dijagnostiku i programiranje interdisciplinarno se stručno i timski opserviraju i dijagnosticiraju zatvorenici s psihološkog, socijalnog, zdravstvenog, kriminalnopravnog i razvojnog aspekta, nakon čega se izrađuje prijedlog pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora i praćenja ostvarivanja predloženih programa u kaznionicama i zatvorima. U istraživanju provedenom u Upravi za zatvorski sustav obuhvaćeno je 3.867 zatvorenika koji su u razdoblju od 1. siječnja 1991. do 31. prosinca 1997. prvi put došli na dijagnostiku. Rezultati istraživanja su pokazali da se tijekom izvršavanja kazne odnosno provedenog tretmana djelovalo na kriminogene varijable tako da one više značajno ne potiču na kriminalno ponašanje kao prije dolaska na izvršenje kazne te da relativno niska stopa kriminalnog povrata kod osuđenika ukazuje na tendenciju učinkovitosti provedenih tretmana u hrvatskim zatvorima tijekom izvršenja kazne.

UVOD

Smanjenje ukupnog kriminala, a posebno njegovih teških oblika, već godinama je izazov za mnoga suvremena društva. Do druge polovine sedamdesetih godina u SAD-u, a i većini zapadnoeuropskih zemalja prevladavao je

* Jandre Šarić, Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav

tretmanski i resocijalizacijski pristup koji je stavljao naglasak na počinitelja kaznenog djela. U okviru tog pristupa uvelike su vrsta kazne, vrijeme provedeno na izvršavanju kazne i način izvršavanja kazne ovisili o osobinama počinitelja kaznenog djela, uspješnosti izvršavanja tretmanskih programa i procjeni vjerojatnosti kriminalnog povrata nakon puštanja na slobodu. Radikalan zaokret u kaznenoj politici i praksi uslijedio je nakon što je Robert Martison (1974) objavio preglednu studiju o učinkovitosti zatvorske kazne koja je obuhvaćala različite tretmanske programe u usporedbi sa standardnim postupcima izvršavanja kazne zatvora koji su se temeljili samo na izricanju presude, zatvaranju i kažnjavanju. Glavni zaključak Martinsonove studije bio je da su tretmanski programi u izvršavanju kazne podjednako neuspješni u sprječavanju kriminalnog povrata kao i "obična" zatvorska kazna. Percepcija neuspjeha tretmanskog pristupa u kažnjavanju dovela je do promjene politike i prakse kažnjavanja tako da se u prvi plan stavlja vrsta počinjenog kaznenog djela i njegova društvena štetnost, stupanj krivnje koji je vezan za kazneno djelo tako da kazna ponajprije treba odgovarati stupnju krivnje – cilj toga je generalna prevencija, pri čemu se gotovo u cijelosti zapostavlja ličnost počinitelja kaznenog djela. Inzistira se na što strožem i ujednačenijem kažnjavanju počinitelja kaznenih djela. Gotovo je u cijelosti napušteno načelo resocijalizacije i individualizacije kazne zatvora što je tijekom godina dovelo do višestrukog povećanja zatvoreničke populacije u SAD-u. Usprkos naknadnim analizama podataka na kojima je Martison temeljio svoj rad i suprotnim zaključcima koji su upućivali na to da su određeni tretmanski programi uspješniji u smanjenju kriminalnog povratništva nego samo zatvaranje i kažnjavanje zatvorenika, nije došlo do promjene politike i prakse kažnjavanja u SAD-u.

U kaznenoj politici i praksi u Republici Hrvatskoj zadržan je pristup koji omogućuje individualizaciju kazne već tijekom sudskog postupka i poslije kroz izvršavanje izrečenih kaznenopravnih sankcija. Individualizacija kažnjavanja tijekom sudskog postupka dolazi do izražaja pri izboru vrste i mjere kazne, uz uvažavanje zakonskih granica za počinjeno kazneno djelo tako da se uzimaju u obzir sve okolnosti koje utječu na to da kazna po vrsti i mjeri bude lakša ili teža za počinitelja kaznenog djela (olakotne i otegotne okolnosti), pri čemu se osobito vrednuje stupanj krivnje, pobude iz kojih je kazneno djelo počinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede kaznenim djelom zaštićenog dobra, okolnosti u kojima je kazneno djelo počinjeno, okolnosti u kojima je počinitelj živio prije počinjenja kaznenog djela i usklađenosti njegova ponašanja sa zakoni- ma, okolnosti u kojima je živio i njegovo ponašanje nakon počinjenog kaznenog djela, posebno odnos prema oštećeniku i naknadi štete prouzročene kaznenim djelom te ukupnost društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela (Kazneni zakon, čl. 56.). Za ilustraciju prakse individualizacije može poslužiti analiza suca Kosa o učestalosti primjene instituta ublažavanja kazne u procesu njezine individualizacije za kaznena djela uboj-

stva, teške krađe i zlorporabe službenog položaja u najtežem obliku (Kos, 2003). Usporedba sudske prakse u tri godine tijekom desetogodišnjeg razdoblja pokazala je prevladavajuću praksu individualizacije kroz ublažavanje kazne ispod zakonom propisanog minimuma. Koliko god individualizacija kazne tijekom sudskog postupka može biti korisna i učinkovita u smislu specijalne prevencije, izricanje različitih vrsta a i mjera kazni za isto kazneno djelo može utjecati na percepciju nedosljednog kažnjavanja i samim time do otežavanja postizanja svih ciljeva svrhe kažnjavanja: da se izrazi društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravедnosti kažnjavanja njihovih počinitelja (čl. 50. KZ, 1997).

Iako je od 1998. do 2005. godine došlo do dvostrukog povećanja broja izrečenih bezuvjetnih kazni zatvora, bezuvjetne kazne zatvora izriču se relativno rijetko, tako da je od ukupno 21.731 pravomoćno osuđene osobe u 2005. godini u Republici Hrvatskoj njih 3.106, odnosno 14%, osuđeno na bezuvjetnu kaznu zatvora (Državni zavod za statistiku, 2006). Ako imamo u vidu svrhu kažnjavanja i opća pravila o izboru vrste i mjere kazne definirane Kaznenim zakonom (čl. 50. i 56. KZ, 1997), dolazimo do pretpostavke da će izrečena bezuvjetna zatvorska kazna utjecati na te počinitelje kaznenih djela da ih ubuduće ne čine, pri čemu će visina i vrsta izrečene kazne predstavljati društvenu osudu počinjenog djela te odvrćati druge građane da ne čine kaznena djela. Drukčije rečeno, za osuđenu osobu izrečena zatvorska kazna zbog svoje težine trebala bi predstavljati ozbiljnu vrstu upozorenja i odvrćanja od ponovnog činjenja kaznenih djela. Iako to nije izričekom navedeno, podrazumijeva se da s porastom visine izrečene kazne raste njezina učinkovitost u smislu odvrćanja osuđene osobe od činjenja kaznenih djela po izlasku na slobodu.

Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da sama kazna zatvora nije učinkovita u pogledu smanjenja kriminalnog recidivizma. Tako su Gendreau, Goggin i Cullen (1999) proveli kvantitativnu analizu 50 istraživanja koja su ispitivala odnos duljine zatvorske kazne i stope kriminalnog povrata po izdržanoj kazni. Studijom je obuhvaćeno 300.000 zatvorenika koji su bili na izdržavanju kazne. Jedan od najvažnijih rezultata te analize pokazao je da zatvorenici koji su izdržavali dulje kazne imaju blago povećan kriminalni recidivizam 2-3%, što je u suprotnosti s hipotezom da će dulje zatvorske kazne odvrćati zatvorenike od budućeg počinjenja kaznenih djela.

S druge strane, mnogobrojna istraživanja učinkovitosti tretmanskih ili rehabilitacijskih programa tijekom izvršavanja kazne zatvora na smanjenje stope kriminalnog povrata po izlasku na slobodu daju ohrabrujuće rezultate. McGuire (2000) navodi da je u razdoblju od 1985. i 2000. godine provedeno i objavljeno 18 metaanalitičkih pregleda literature koji obuhvaćaju preko 2.000 istraživanja učinkovitosti tretmana ili rehabilitacije prijestupnika.

Većina istraživanja i metaanaliza provedena je u Sjevernoj Americi i bavila se tretmanom mlađih prijestupnika (najčešće maloljetnika u dobi između 14 – 21 godine), iako su neke metaanalize obuhvaćale i odrasle prijestupnike različite dobi. Prosječno smanjenje stope recidivizma kao posljedica provođenja tretmanskih programa na prijestupnicima nije veliko i iznosi između 5 i 10 posto. McGuire (2000) ističe da su dobiveni rezultati čvrsta podloga za donošenje zaključka kako se može odbaciti stajalište “da ništa nije učinkovito” u smanjenju kriminalnog recidivizma.

Kako su se u analizama pojedinih tretmanskih ili rehabilitacijskih postupaka pokazale razlike u stupnju učinkovitosti u smanjenju kriminalnog povrata prijestupnika, izvršena je kvalitativna analiza koja je pokazala da najučinkovitiji tretmanski programi i postupci posjeduju sljedeće karakteristike (McGuire, 2000):

- teorijska utemeljenost – programi su zasnovani na jasnom i dobro oblikovanom modelu o uzrocima kriminalnog ponašanja, koji je zasnovan na empirijski dobivenim podacima u psihologiji, kriminologiji i srodnim društvenim znanostima,
- procjena rizika – prepoznata je važnost procjene rizika od ponovnog činjenja kaznenog djela, koja se temelji na prijašnjoj osuđivanosti i drugim varijablama te raspored prijestupnika u programe koji su po razini sigurnosti sukladni njihovom riziku,
- kriminogene potrebe – iznimno je važno provoditi dijagnostiku kriminogenih potreba ili dinamičnih rizičnih čimbenika kao što su stajalište, druženje u kriminalnom miljeu, nedostaci vještina, zlouporaba droga i alkohola, ili problemi sa samokontrolom, za koje je poznato da su povezani s ponovnim prijestupničkim ponašanjem i koji se mijenjaju tijekom vremena,
- prikladnost programa – registrirano je u mnogim istraživanjima da su neki programi prikladni određenim osobama na koje one reagiraju povećanom aktivnošću, usmjerenošću i aktivnim učenjem,
- strukturiranost – učinkovite tretmanske intervencije odlikuju se jasnim ciljevima, uvježbanošću i uključenošću osoblja u provođenje zadataka koje spremno prihvaćaju kao važne za pojedinačne potrebe prijestupnika,
- metode – najveći i najdosljedniji učinci dobiveni su kad se primjenjivao kognitivno-bihevioralni pristup, koji je obuhvaćao niz teorijskih međusobno povezanih metoda koje su usmjerene na međusobno djelovanje pojedinčevih misli, osjećaja i ponašanja u vrijeme izvršenja kaznenog djela,
- cjelovitost programa – takve tretmanske intervencije treba provoditi primjereno uvježbano osoblje. Treba postojati supervizija nad provođenjem programa.

Na oblikovanje tretmanskih i rehabilitacijskih programa tijekom izvršavanja kazne zatvora utjecali su rezultati mnogih longitudinalnih i transverzalnih istraživanja koja su pokazala da relativno mali postotak prijestupnika (između 5 i 8%) čini preko polovine teških kaznenih djela te da se takvi počinitelji kaznenih djela trebaju uključiti u dovoljno složene i dugotrajne programe koji će kod njih potaknuti promjenu ponašanja po izlasku na slobodu. S druge strane, istraživanja kriminogenih osobina počinitelja kaznenih djela pokazala su da se počinitelji različitih kaznenih djela razlikuju po kriminogenim osobinama, a to je nametnulo potrebu izrade diferenciranih rehabilitacijskih i tretmanskih programa, sadržaji, način primjene i trajanje kojih će kod određenih skupina prijestupnika dovesti do smanjenja kriminalnog recidivizma po uspješnom završavanju takvih programa. Najbrojniji i najraznovrsniji su posebni tretmanski programi namijenjeni počiniteljima nasilnih kaznenih djela te počiniteljima kaznenih djela protiv spolnog ćudoređa. Isto tako, brojni su tretmanski programi namijenjeni osobama koje zlorabe alkohol ili opojne droge.

Istraživanja uspješnosti pojedinih tretmanskih programa u smanjenju kriminalnog povrata zatvorenika uključenih u te programe pokazala su da postoji znatan postotak zatvorenika kojima je potrebno uključivanje u više različitih programa. Povećanje učinkovitosti tretmanskih i rehabilitacijskih programa u smislu smanjenja kriminalnog recidivizma postiže se i uključivanjem članova obitelji, prijatelja, kolega s posla, susjeda, poslodavaca, vjerskih organizacija i sl. Jedan od ograničavajućih čimbenika za provođenje takvih tretmanskih programa je zatvorenost dijela kaznionica i zatvora zbog sigurnosnih razloga, a tome valja svakako pridružiti i često veliku geografsku udaljenost kaznionice u kojoj se provodi program od mjesta prebivanja zatvorenika.

Zakon o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, 190/03) u čl. 2. ističe tretmansku i resocijalizacijsku svrhu izvršavanja kazne zatvora na način da se “uz čovječno postupanje i poštivanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izvršavanju kazne zatvora, zatvorenik osposobljava za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima”. Nadalje, u čl. 69. definira se sadržaj pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, način donošenja, promjene i kriteriji uspješnosti izvršavanja programa radi ispunjavanja svrhe izvršavanja kazne zatvora.

U cilju poštovanja ljudskih prava zatvorenika, sprječavanja lošeg međusobnog utjecaja zatvorenika kao i osiguravanja uvjeta za ostvarivanje posebnih tretmanskih programa, ponajprije izvršavanja sigurnosne mjere obveznog liječenja od ovisnosti i sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja, Zakonom o izvršavanju kazne predviđeno je ustrojavanje posebnih kaznionica s obzirom na dob zatvorenika, spol, zdravstveno stanje i kriminalni povrat.

U cilju postizanja što veće učinkovitosti tretmanskih postupaka tijekom izvršenja kazne zatvora i dosljedne primjene načela individualizacije kaz-

ne, 1987. godine u okviru Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske pri Okružnom zatvoru Zagreb osnovan je Centar za psihosocijalnu dijagnostiku. Zadaća Centra, koji je u međuvremenu preimenovan u Odjel za dijagnostiku i programiranje, ponajprije je interdisciplinarno, stručno i timski opservirati i dijagnosticirati zatvorenike s psihološkog, socijalnog, zdravstvenog, kriminalnopravnog i razvojnog aspekta te izraditi prijedloge pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora i praćenje ostvarivanja tih programa u kaznionicama i zatvorima. Tijekom dijagnostičkih postupaka proučavaju se sve obiteljske, razvojne, odgojno-obrazovne prilike u kojima su odrastali, stečena znanja i vještine, razvijenost sposobnosti, radno iskustvo, sadašnje obiteljske, radne, gospodarske i društvene prilike u kojima su živjeli prije dolaska na izvršavanje kazne zatvora, kao i cjelovito zdravstveno stanje, eventualne bolesti, invaliditet i prijašnja liječenja. Primjenom standardiziranih upitnika ličnosti, testova sposobnosti, provođenjem odgovarajućih intervjua, kao i proučavanjem cjelovite dokumentacije koja je dostavljena uz zatvorenika, utvrđuju se sposobnosti zatvorenika, struktura ličnosti, sustav vrijednosti, usvojenost društvenih i moralnih normi, struktura motivacije, potreba, interesa, radnih navika, ovisnosti o alkoholu, tabletama i opojnim drogama, kao i prilikama i motivacijskoj strukturi koja je prevladavala u vrijeme izvršenja kaznenog djela. Na temelju dobivenih rezultata predlaže se program provođenje kojeg bi trebalo pripomoći otklanjanju kriminogenih osobina ili barem njihovu smanjenju.

Orijentacijskim programom postupanja za svakog zatvorenika predviđa se razina njegove rizičnosti tijekom izvršenja kazne, kao i rizičnost od povrata nakon izdržane kazne, posljedica čega je upućivanje u konkretnu kaznionicu (zatvorenog, poluotvorenog ili otvorenog tipa) ili upućivanje u zatvor u kojem će se izvršavati kazna zatvora. Pod rizičnošću zatvorenika tijekom izvršavanja kazne zatvora razumije se vjerojatnost pokušaja bijega, činjenja kaznenih djela u kaznionici ili izvan nje, fizički napadi na druge zatvorenike ili zatorske službenike, uzimanje talaca, organiziranje pobune, unošenje oružja i opasnih stvari, unošenje alkohola i/ili opojne droge, samoozljeđivanje, pokušaj suicida i suicid. Što je zatvorenija kaznionica, to je veći nadzor zatvorenika i ograničenje njegova kretanja unutar kaznionice, a isto tako manja je mogućnost kontaktiranja s vanjskim svijetom kroz izlaske izvan kaznionice ili zatvora. Uz manju količinu pogodnosti koju zatvorenik može dobiti tijekom izvršavanja kazne zatvora u zatvorenim uvjetima sukladno osobnoj uspješnosti pojedinačnog programa izvršavanja kazne zatvora, zatvorenici u zatvorenim uvjetima koji ispunjavaju formalne uvjete za podnošenje zahtjeva za uvjetni otpust, u pravilu, uz ostale jednake uvjete dobivaju manju količinu uvjetnog otpusta. Iako se zatvorenici upućuju na daljnje izvršavanje kazne na temelju svih osobina, koje uključuju i visinu izrečene kazne, odnosno ostatak kazne, vrstu i težinu kaznenog djela, prijašnju osuđivanost kao i način dolaska

na izvršavanje kazne zatvora, upućivanje na izdržavanje kazne u zatvorenim uvjetima na određeni način nastavak je kažnjavanja kroz proces individualizacije kazne koji je započeo tijekom sudskog procesa.

Valja istaknuti da se cjelovita dijagnostika zatvorenika provodila po načelu dragovoljnosti zatvorenika da sudjeluje u dijagnostičkim postupcima, a isto tako i predlaganim orijentacijskim programima postupanja.

Cilj je ovoga rada utvrditi u kojoj se mjeri pomoću izabranog skupa osobina zatvorenika može objasniti učestalost njegove prijašnje kriminalne djelatnosti izražene kroz broj prijašnjih sudskih osuda te ispitati u kojoj se mjeri na temelju tih osobina može predvidjeti budući kriminalni povrat zatvorenika.

METODA

Istraživanjem je obuhvaćeno 3.867 zatvorenika koji su u razdoblju od 1. siječnja 1991. do 31. prosinca 1997. prvi put došli na dijagnostiku.

Zbog uočene tendencije porasta broja zatvorenika koji zloupotrebljavaju opojne droge a i alkohol, u ispitivanje smo uključili sljedeće varijable: stupanj konzumiranja odnosno zlouporabe alkohola i opojnih droga; je li zatvoreniku izrečena sigurnosna mjera obveznog liječenja ovisnosti od alkohola ili opojnih droga kao i podatak je li zatvorenik u vrijeme počinjenja kaznenog djela bio pod utjecajem droge odnosno alkohola.

Od sociodemografskih varijabli odabrali smo nekoliko njih koje bi trebale pokazati stanje i prilike zatvorenika u vrijeme počinjenja kaznenog djela: dob zatvorenika, ima li djece, stupanj obrazovanja izražen u broju godina školovanja, imovno stanje kroz posjedovanje nekretnina, ima li redovita primanja te razvijenost radnih navika.

Kao mjera sposobnosti uzet je rezultat na neverbalnom testu intelektualnih sposobnosti te šest osobina ličnosti mjerenih Eysenckovim upitnikom ličnosti (EPQ).

Varijabla samokritičnosti prema vlastitom ponašanju kao i odnos prema kaznenom djelu predstavljaju stajališta prema kriminalnom ponašanju kao i odraz vlastitog samopoštovanja.

Razina sigurnosti kaznionice u osnovi predstavlja zatvorene, poluotvorene i otvorene uvjete u kojima se izvršava kazna zatvora.

Prijašnja osuđivanost kodirana je u rasponu od 0 do 4, gdje 0 znači – prije nije osuđivan, 1 znači 1-2 puta osuđivan, 2 znači – 3-5 puta osuđivan, 3 obuhvaća raspon 6-10 prijašnjih osuda i 4 znači 11 i više prijašnjih osuda.

Od svih zatvorenika koji su bili na dijagnostici u Odjelu za dijagnostiku i programiranje u razdoblju od 1991. do kraja 1997. uključeno je u ispitivanje

3.867 zatvorenika koji su izašli na slobodu prije početka 2006. godine. Za te zatvorenika prikupljeni su podaci o tome jesu li se ponovo vratili u Odjel za dijagnostiku i programiranje, odnosno jesu li u međuvremenu osuđeni na kaznu zatvora veću od šest mjeseci ili im je ostatak kazne veći od 6 mjeseci.

REZULTATI

U obradi rezultata ograničili smo se na primjenu stupnjevite regresijske analize kako bismo dobili odgovor u kojoj se mjeri na temelju izabranih varijabli može objasniti kriminalno ponašanje prije dolaska na izvršavanje kazne u Odjel za dijagnostiku i programiranje.

Tablica 1.

Predikcija učestalosti prijašnje osuđivanosti na temelju sociodemografskih varijabli, osobina ličnosti, konzumiranja droge i alkohola te izrečenih sigurnosnih mjera obveznog liječenja (statistički značajne varijable u regresiji)

Varijabla	beta	t-test	p
Ima li djece	,076	4,578	,000
Posjeduje li imovinu	-,053	-3,406	,001
Ima li redovita primanja	-,123	-7,783	,000
Ima li izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od alkohola	,084	5,105	,000
Konzumiranje droge	,069	2,926	,003
Konzumiranje alkohola	-,079	-4,091	,000
Kazneno djelo pod utjecajem droge	,068	3,307	,001
Razvijenost radnih navika	-,233	-10,923	,000
Dob	,356	19,091	,000
Emocionalna stabilnost	-,148	-2,720	,007
Prikazivanje u socijalno poželjnom svjetlu	-,064	-3,793	,000
Skala kriminaliteta	,166	2,509	,012
Razina sigurnosti kaznionice/zatvora	-,166	-10,039	,000

$R = 0,556$; $R^2 = 0,309$; $F_{(21,3447)} = 73,405$; $p = 000$

Stupnjevita regresijska analiza dala je značajan i srednje visok koeficijent multiple korelacije ($R = 0,556$; $R^2 = 0,309$; $F_{(21,3447)} = 73,405$; $p = 000$). Kao značajni prediktori prijašnje osuđivanosti, koji zapravo predstavljaju kriminogene čimbenike na koje treba djelovati tijekom izvršavanja kazne zatvo-

ra, pokazale su se sljedeće varijable: ima li djece, posjeduje li imovinu, ima li redovita primanja, životna dob i radne navike (obiteljske i radno-financijske varijable), zatim ima li zatvorenik izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od alkohola, konzumiranje droge i konzumiranje alkohola te je li kazneno djelo počinjeno pod utjecajem droge (varijable koje upućuju na zlouporabu alkohola i opojnih droga), emocionalna stabilnost, prikazivanje u socijalno poželjnom svjetlu i skala kriminaliteta (osobine ličnosti) i na kraju razina sigurnosti kaznionice odnosno zatvora u koje su zatvorenici upućeni na izvršavanje kazne zatvora.

Navedene varijable koje u najvećoj mjeri pridonose objašnjenju prije opaženog kriminalnog ponašanja izraženog kroz učestalost prijašnje osuđivanosti u osnovi su dinamičke po svojoj prirodi (osim dobi i djece zatvorenika) i na njih se može djelovati kroz odgovarajuće tretmanske programe tijekom izvršavanja kazne zatvora, čime se može očekivati smanjenje budućeg kriminalnog ponašanja. Dobiveni rezultati o relativno najbrojnijoj skupini varijabli – zlouporaba alkohola i opojnih droga – koje objašnjavaju prijašnje kriminalno ponašanje, poklapaju se s nesustavnim opažanjem povećane stope zatvorenika koji su imali problema s alkoholom i opojnim drogama. Iz tog razloga je u posljednje tri godine povećan broj posebnih tretmanskih programa za ovisnike o opojnim drogama koji se primjenjuje u deset zatvora i pet kaznionica.

Prije prikazivanja rezultata stupnjevite regresijske analize kriminalnog povrata u Odjel za dijagnostiku i programiranje, valja istaknuti da zbog metodologije prikupljanja podataka nisu prikupljeni svi podaci o stvarnom kriminalnom povratu nakon izlaska zatvorenika na slobodu. U našem uzorku od 3.867 zatvorenika ponovo je došlo na dijagnostiku i izvršavanje kazne zatvora 509 zatvorenika, što čini 13,1% uzorka. Od 509 kriminalnih povratnika njih 396 (10,2%) došlo je jedanput, dok je 113 zatvorenika (2,9%) ponovo došlo na Odjel za dijagnostiku i programiranje dva ili više puta.

Tablica 2.

Predikcija učestalosti kriminalnog povrata u Odjel za dijagnostiku i programiranje na temelju sociodemografskih varijabli, osobina ličnosti, konzumiranja droge i alkohola te izrečenih sigurnosnih mjera obveznog liječenja (statistički značajne varijable u regresiji)

Varijabla	beta	t-test	p
Posjeduje li imovinu	,037	2,061	,039
Ima li izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od opojne droge	-,071	-2,757	,006
Konzumiranje opojne droge	-,101	-3,667	,000
Razvijenost radnih navika	-,077	-3,045	,002
Dob	-,104	-4,587	,000
Učestalost prijašnje osuđivanosti	,125	6,299	,000
Razina sigurnosti kaznionice/zatvora	-,166	-10,039	,000

$$R = 0,332; R^2=0,104 ; F_{(23,3337)}=17,992; p=000$$

Kao što se i moglo očekivati, zbog selekcioniranosti uzorka kriminalnih povratnika nakon izlaska na slobodu stupnjevita regresijska analiza dala je značajan, ali razmjerno nizak koeficijent multiple korelacije ($R=0,332$; $R^2=0,104$; $F_{(23,3337)}=17,992$; $p=000$). Kao značajni prediktori kriminalnog povrata u Odjel za dijagnostiku i programiranje pokazuju se: posjedovanje imovine, je li zatvorenik prilikom prvog boravka na dijagnostici imao izrečenu sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od opojne droge kao i to je li konzumirao drogu, razvijenost radnih navika, dob u vrijeme prvog dolaska na izvršenje kazne, učestalost prijašnje osuđivanosti te razina sigurnosti kaznionice odnosno zatvora u koji je zatvorenik upućen na izvršavanje kazne zatvora.

Dobiveni rezultati provedenih stupnjevutih regresijskih analiza pokazali su da prijašnje kriminalno ponašanje izraženo kroz broj prijašnjih sudskih osuda najvećim dijelom objašnjava 13 varijabli koje su statistički značajne u regresiji. Pojava manjeg broja varijabli koje su statističke značajne u objašnjenju kriminalnog povrata nego prijašnjeg kriminalnog ponašanja može protumačiti da se tijekom izvršavanja kazne odnosno provedenog tretmana djelovalo na kriminogene varijable tako da one više ne uzrokuju ili, što je realnije, ne potiču u tolikoj mjeri kriminalno ponašanje kao prije dolaska na izvršenje kazne. Unatoč metodološkim ograničenjima u mjerenju kriminalnog povrata nakon izdržane kazne odnosno provedenih tretmana, relativno niska stopa kriminalnog povrata upućuje na tendenciju učinkovitosti provedenih tretmana tijekom izvršenja kazne u smislu smanjenja recidivizma. Iako su orijentacijski programi postupanja sadržavali prijedloge tretmana u koji je trebalo uključiti

zatvorenika, u ovom radu nismo raspolagali podatkom jesu li svi zatvorenici doista bili uključeni u predložene programe i koliko su zatvorenici bili uspješni u tim programima kako bismo opaženi relativno niski recidivizam pripisali učinku tretmanskih programa. Unatoč tome, dobiveni podaci djeluju ohrabrujuće i potiču na daljnje unapređenje dijagnostike u smislu utvrđivanja kriminogenih potreba kao i na razvijanje odgovarajućih programa tretmana kroz koje će se još više individualizirati izvršavanje kazne zatvora i ostvariti svrha izvršavanja kazne zatvora izražena kroz život bivšeg zatvorenika u skladu sa zakonom i društvenim normama.

LITERATURA

1. Gendreau, P., Goggin, C. and Cullen, F. T. (1999): The effects of prison sentences on recidivism, Ottawa: Solicitor General Canada
2. *** (1997): Kazneni zakon, Narodne novine, br. 110.
3. Kos, D. (2003): Institut ublažavanja kazne u procesu njene individualizacije, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, br. 2/2003.
4. Martinson, R. (1974): Wath works? Questions and answers about prison reform, *The Public Interest*, 10, 22-54.
5. McGuire, J. (2000): What works in reducing criminality, Paper presented at the Conference Reducing Criminality: Partnerships and Best Practice convened by the Australian Institute of Criminology, held in Perth
6. *** (2006) : Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2005., Državni zavod za statistiku, Zagreb
7. Šarić, J., Stipetić, K., Raboteg-Šarić, Z. (1995): Udio ovisnosti u etiologiji kriminalnog ponašanja osuđenih osoba opserviranih u Centru za psihosocijalnu dijagnostiku, *Penološke teme*, 9, 1-2.
8. *** (2003): Zakon o izvršavanju kazne zatvora, pročišćeni tekst, Narodne novine, br. 190/2003.

Summary

INDIVIDUALISATION OF PUNISHMENT IN THE STAGE OF EXECUTION OF THE PRISON SENTENCE

The author describes particular examples of research on the success of treatment programmes in reducing the criminal recidivism of prisoners. These studies show that there is a significant percentage of prisoners who need to be involved in various programmes. An increase in the efficiency of treatment and rehabilitation programmes in terms of reducing criminal recidivism is also achieved by involving members of the family, friends, work colleagues, neighbours, employers, religious organisations, etc. One of the limiting factors for the implementation of treatment programmes is the closed nature of some penitentiaries and prisons for security reasons. In addition, there is often a great geographical distance between the penitentiary in which the programme is implemented and the prisoner's residence. In accordance with the provisions

of the Prison Sentence Execution Act, an expert interdisciplinary team from the Department of Diagnostics and Programming observes and diagnoses prisoners from the psychological, social, health, criminal-legal and developmental aspect. Subsequently, a proposal for an individualised programme is drawn up related to the execution of the prison sentence and to the monitoring of the implementation of the proposed programmes in penitentiaries and prisons. The study carried out in the Directorate for the Prison System included 3,867 prisoners who, in the period between 1 January 1991 and 31 December 1997, came to the Department of Diagnostics for the first time. The results show that during the execution of the sentence, i.e. during the application of the treatment, an effect was noticed on the criminogenous variables in a way that they no longer significantly stimulate criminal behaviour in comparison to the period before the serving of the sentence. In addition, a relatively low rate of recidivism was observed among the convicted persons, indicating a trend of efficiency in the applied treatments in Croatian prisons during the execution of the sentence.